

PATRIMONI I INDÚSTRIA DEL VIDRE A CATALUNYA

01 DE JUNY 2023 - JORNADA TÈCNICA

Lloc:

Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (MNACTEC)

CERVELLÓ I EL VIDRE

La indústria del vidre fou la més característica i la més important de Cervelló, durant els segles XIX i XX.

El primer forn de vidre català de Cervelló va estar situat a Can Dispanya, a prop del monestir de Sant Ponç. Al voltant del 1840 s'instal·là un forn (dit "de l'hostal") al que avui és la casa de Can Guitart, i s'inicià la implantació d'una indústria que fou la principal promotora de l'ocupació laboral, del creixement de la població i del sorgiment de diferents generacions d'experts vidriers de reconeguda professionalitat.

Els forns de vidre sovint es creaven al voltant de llocs on hi havia molt de bosc, ja que als seus inicis cremaven llenya, i on es pogués trobar la "Sal de Llop", que és l'espat de fluor o fluorita, que feia fondre més el vidre.

FÀBRQUES A CERVELLÓ

Forn del Darrerà. Construït per Josep Jover i Perelada, dirigit després pel seu fill, Juan Jover Alcover, que va ser un dels fundadors del grup "Unión Vidriera de España". Va funcionar fins el 1934.

Forn de Cal Bordas. En funcionament a partir de 1922, va tenir diferents amos com Lluís Inglada, propietari d'una important cadena de botigues de parament de la llar, que s'hi va instal·lar als voltants de 1930, i "Cristalerías Planell", de l'empresari Leopoldo Planell, amb fàbrica al barri de les Corts de Barcelona, entre 1940 i 1951. El forn va quedar posteriorment annexat a la "Cristaleria Cervellonense".

Fàbrica Mensa. Construïda als voltants de 1860 per Joaquim Mensa i Prats, va produir llums de petroli, pantalles per a quinqués, globus i també ampolles en sèrie que van exportar, especialment a Alemanya. A la mort de Mensa, que també va ser alcalde de Cervelló, la seva filla, Teresa, es va posar al front del negoci, que es va integrar l'any 1908 en la "Unión Vidriera", que va arribar a presidir. Abans de la Guerra Civil van ser dels primers a començar a fabricar gots irrompibles. La fàbrica va funcionar fins al 1950. A conseqüència d'una crisi dels anys 1930 i després pel seu tancament, alguns treballadors van anar a buscar feina a les fàbriques de Cornellà.

Fàbrica Mensa.

Forn de Santa Maria. Petit forn de la família Miralles, va funcionar entre 1953 i mitjans dels anys seixanta.

Forn dels Miralles.

Cristaleria Cervellonense. Fàbrica construïda el 1894 per la cooperativa "La Protectora", formada per uns treballadors acomiadats de la fàbrica Mensa a causa d'una vaga. L'any 1913 la comprà Joan Lligé, important fabricant de Barcelona, i donà feina a un centenar de treballadors. A partir de 1931 el propietari va ser Josep Sans i el 1948 la van comprar els germans Pedret, que la van explotar fins l'any 1982, quan la van cedir als treballadors per fer-ne una societat laboral fins al seu tancament, l'any 1989. En la darrera època es dedicaven principalment a fer tulipes per a làmpades.

Fàbrica de la Cristaleria Cervellonense.

Les tallaries. A conseqüència de l'existència dels forns, es van crear un bon nombre de petits tallers dedicats a la talla del vidre. La Cristaleria Cervellonense tenia la seva pròpia secció de tallaria.

Secció de tallaria de La Cristaleria Cervellonense.

ELS VIDRIERS

Als inicis de la indústria, les condicions laborals eren molt dures per als treballadors, amb jornades de 12 a 14 hores i l'ocupació de molts infants.

Acabada la seva jornada laboral, molts vidriers aprofitaven restes de vidre per fer porrons, peixos, cànirs, etc., objectes per a ús propi o per regalar, que es trobaven a totes les llars de Cervelló.

Objecte d'artesanía. Càntir.

CENT ANYS DE FORNS DEL VIDRE A CORNELLÀ DE LLOBREGAT

Un procés col·lectiu de recerca local. Per suggeriment d'una investigadora del Centre de Recerca de Cervelló, l'Avenç de Cornellà inicià l'any 2015 un procés de recerca de la indústria del vidre a Cornellà de Llobregat. L'any 2000 havia tancat el Forn Vell, gestionat successivament per diverses societats, la més coneguda l'ELSA. L'any següent va tancar el Forn Nou, gestionat per La Vidrieria de Cornella, Cooperativa Obrera Limitada, fundada l'any 1932. Finalment, l'any 2014 tancava les portes Vidrierias Masip S.A., una societat que s'havia traslladat a Cornellà l'any 1955.

La memòria viva. Els forns havien tancat, però moltes persones de la ciutat constituïen una memòria viva del que havia estat el seu treball en els forns del vidre. Així, al voltant del que anomenàvem "esmorzars vidriers" vam anar reunint persones que tenien peces, documents, informació i, sobretot, vivències dels seus anys de treball en els forns de Cornellà. La majoria havia emigrat dels seus llocs d'origen, una emigració que ha configurat l'evolució de Cornellà en aquests darrers cent anys.

Vidre trencat. Amb la informació recollida es publicà l'any 2020 el llibre *Vidre Trencat. Cent anys de forns de vidre a Cornellà de Llobregat*, del qual n'és autor el soci Ignasi Doñate i Sanglas. El llibre recull l'evolució productiva i tecnològica dels forns, així com les condicions de treball. Al final de cada capítol hi ha annexades tres llistes amb els noms i cognoms de les persones que en el marc de la recerca s'acredità que havien treballat en algun dels forns; era una manera de reconèixer tants vidriers que havien mantingut encesos, durant anys i anys, els forns de Cornellà. Amb ells, ens introduïrem en el món del vidre i retornarem al Cornellà industrial avui reconvertida en ciutat de serveis.

"Treball de foc, treball de boig". Aquesta dita popular condensa i caracteritza el que era el treball en un forn de vidre: les altes temperatures al costat dels forns, les obligades aturades en la feina per a refer-se de les penoses condicions de treball, la inhalació de fums i de la pols de sílice, les cremades per accidents, per no parlar de la històrica explotació del treball infantil.

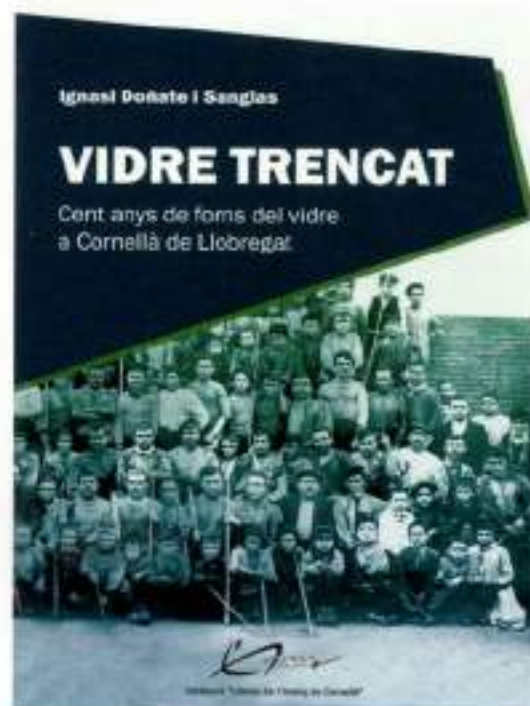
L'impacte de la indústria del vidre a Cornellà. La indústria del vidre va ser expressió de les aspiracions autogestionàries amb la constitució de la cooperativa del vidre, popularment coneguda com El Collectiu. La lluita obrera a l'ELSA va ser el desencadenant de la primera vaga general al Baix Llobregat al final del franquisme [1974] i va ser una de les primeres a convertir-se en SAL [societat anònima laboral] l'any 1980. Vidrierias Masip va ser un referent de les empreses que, malgrat haver quedat cobertes de llot i algua per la riuada del riu Llobregat [1971], var superar la desgràcia i reobri amb noves tecnologies. L'impacte social de les tres experiències es pot imaginar, en darrer terme, amb els més de 3.000 vidriers que, en algun període de la seva vida visqueren un treball de foc, un treball de boig.

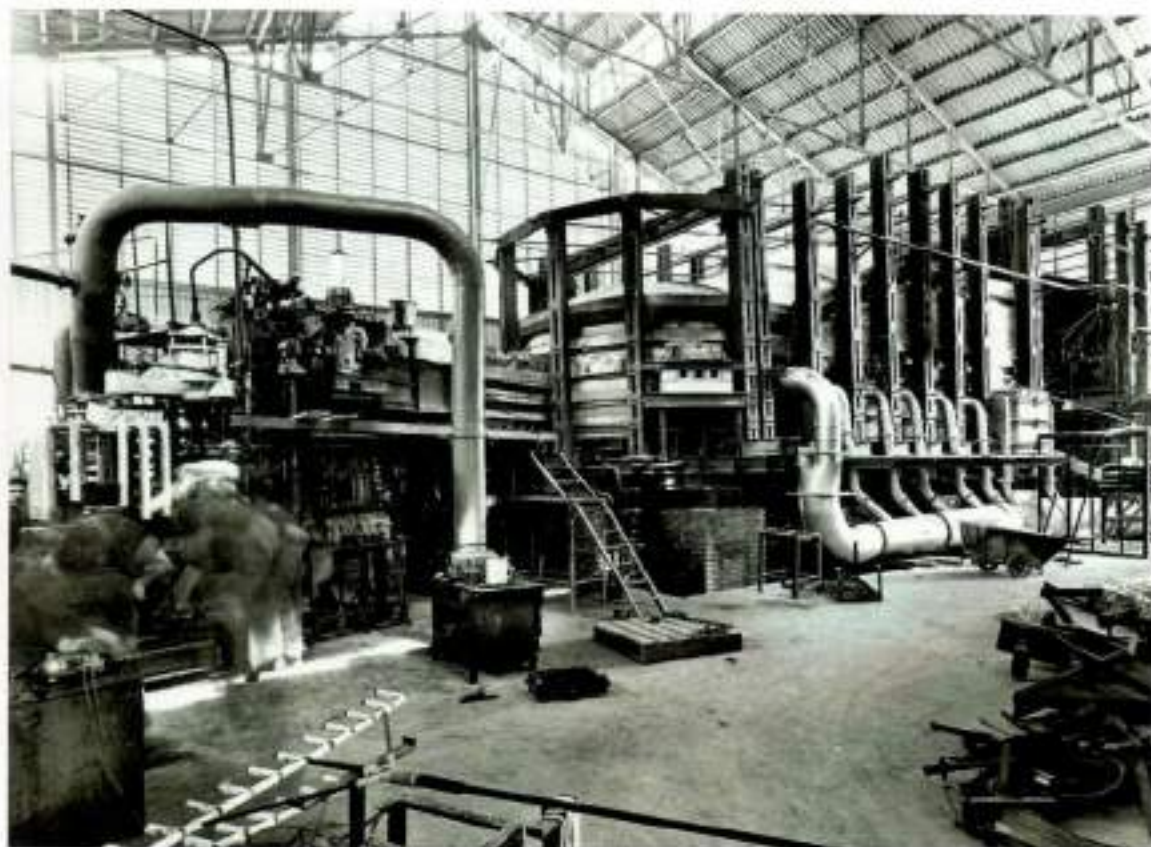
Motlle d'ampolla d'anís. Foto X. Aresté. Fons S. Torrents.

Gerra d'aigua de la Vidrieria Cornellà COOP.
Fons O. Romances.

Portada del llibre *Vidre Trencat*. Autor Ignasi
Doñate. Fons l'Avenç de Cornellà.

Forn núm. 5, feeder i premsa. ELSA, S.A. Fons Sans. AHMC.

LA FÀBRICA DEL VIDRE GIRALT A CORNELLÀ DE LLOBREGAT

La fàbrica de Joan Giralt i Laporta va establir-se originàriament al carrer Escudellers, de Barcelona, l'any 1870, traslladant-se a finals de segle XIX a Cornellà de Llobregat. Va especialitzar-se en la fabricació de bombetes, ampolles i aparells de vidre per a perfumeries i laboratoris farmacèutics i químics, arribant a ser el principal proveïdor de la majoria d'universitats, instituts superiors, hospitals, farmàcies i escoles d'enginyeria de tot l'Estat, a més de tenir un gran prestigi en la fabricació artesanal d'elements de vidre i cristall per al servei de taula.

Secció d'empaquetat de la fàbrica de vidre Giralt. Any 1917.
Fons Arnau Izard i Llonch [1897-1993] - Fotografia 3387, Arxiu MNACTEC.

Treballadors de la fàbrica de vidre Giralt. Any 1917.
Fons Arnau Izard i Llonch [1897-1993] - Fotografia 5390. Arxiu MNACTEC.

Treballadors de la fàbrica de vidre Giralt traient la pasta vitria d'un forn. Any 1917.
Fons Arnau Izard i Llonch [1897-1993] - Fotografia 3391. Arxiu MNACTEC.

Secció de gresols de fondre a la fàbrica de vidre Giralt.
Fons Arnau Izard i Llonch [1897-1993] - Fotografia 3392. Arxiu MNACTEC.

Treballadors de la fàbrica de vidre Giralt. Any 1917.
Fons Arnau Izard i Llonch [1897-1993] - Fotografia 3394. Arxiu MNACTEC.

Visitants a la fàbrica de vidre Giralt observant els treballadors bufant el vidre. Any 1917.
Fons Arnau Izard i Llonch (1897-1993) - Fotografia 3396. Arxiu MNACTEC.

MATARÓ, CIUTAT VIDRIERA

La producció de vidre a Mataró ha estat present des de l'etapa romana, tal com mostra la descoberta de tres forns de vidre [desapareguts] a la villa romana de Torre Llauder.

Als segles XVI i XVII el vidre de Mataró tingué alta categoria; el XVII hi ha registrats a Mataró 10 forns de vidre. S'exportava arreu de l'imperi, confonent-lo per la seva qualitat amb el vidre venecià. Es proveïen vaixelles de vidre de luxe a la noblesa i cort de Madrid.

Durant els segles XVIII i mitjans del XIX, predomina el vidre fet per mitjans mecànics: baixa qualitat, parets gruixudes, peces utilitàries d'ús quotidià, vidre verd. A la segona meitat del XIX, el vidre artesà s'industrialitza: imitació del vidre tallat i transparent de Bohèmia, "mig cristall"; serveis de taula utilitzant el mètode de premsat mitjançant motlles. A finals de segle, tan sols es conservaven 3 dels 12 forns que funcionaven a l'inici del segle.

L'enllumenat elèctric de fàbriques, habitatges i carrers comença a finals del XIX. El 1901 "Clavell Hermanos", en el forn de vidre de "Can Noé", comença a fabricar articles per a enllumenat: pantalles, boles, tulipes i bombetes. El 1908 s'associen a "Unión Vidriera de España". Simultàniament, inicien la fabricació de làmpades amb filament metàl·lic estirat; es comercialitzen amb el nom de *Làmpades C i*, posteriorment, *Làmpades RAY*.

El 1919 la societat "Juan, Estañol i Cia" inicia la fabricació de bombetes a l'antic forn de "Can Roldós". Des de 1925 passa a ser Fundació Ros Serra, funcionant en règim de cooperativa de treball obrera. Joan Peiró i Belis, un dels líders més destacats de l'anarco-sindicalisme espanyol, en va ser director de producció. Des de 1934 el popular Forn del Vidre és conegut com "Cristalleries de Mataró Societat Cooperativa Obrera" fins la seva desaparició, el 2008. Al llarg dels 90 anys de permanència, la fabricació, inicialment manual, va arribar a l'automatització total, essent pionera en molts camps de la fabricació de vidre per la seva qualitat i la innovació tecnològica permanent. El 1974 va produir el 96% del vidre de bombetes de l'Estat i la totalitat del vidre de termòmetres. Va ser la cooperativa vidriera de més llarga durada de tot l'Estat.

El 1948 es va crear l'empresa VESA (Vidrios Especiales S.A.), que produïa material per a laboratori, articles premats i flascons en general. El 1954 se la van quedar els treballadors i la van transformar en la cooperativa VIMA.CO. (Vidrieria de la Maresme Cooperativa Obrera). S'especialitzà en envasos de vidre per a alimentació i laboratori, i ampolles per a licors com el Calisay i per a llet condensada de la Nestlé. Va tancar el 2004.

L'empresa Carim Otto, creada el 1962, s'especialitzà en el manipulats de tubs de vidre Jena. Amb màquines de metxers, el transformaven en ampolletes per a injectables. Va patentar les ampolletes de trencament del coll sense serra. Alhora fabricava flascons per a laboratoris farmacèutics i perfumeries, com Almirall, Bayer i Henry Colomer. Tancà a finals dels 90 del segle passat.

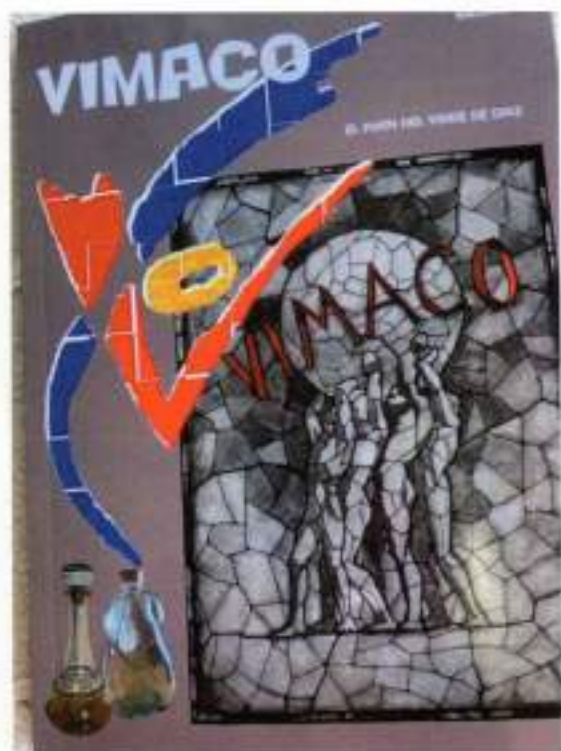
Nau dels forns del Forn del Vidre amb treballadors fent bombetes. Any 1955.
Fotografia: Santi Carreras. ACM.

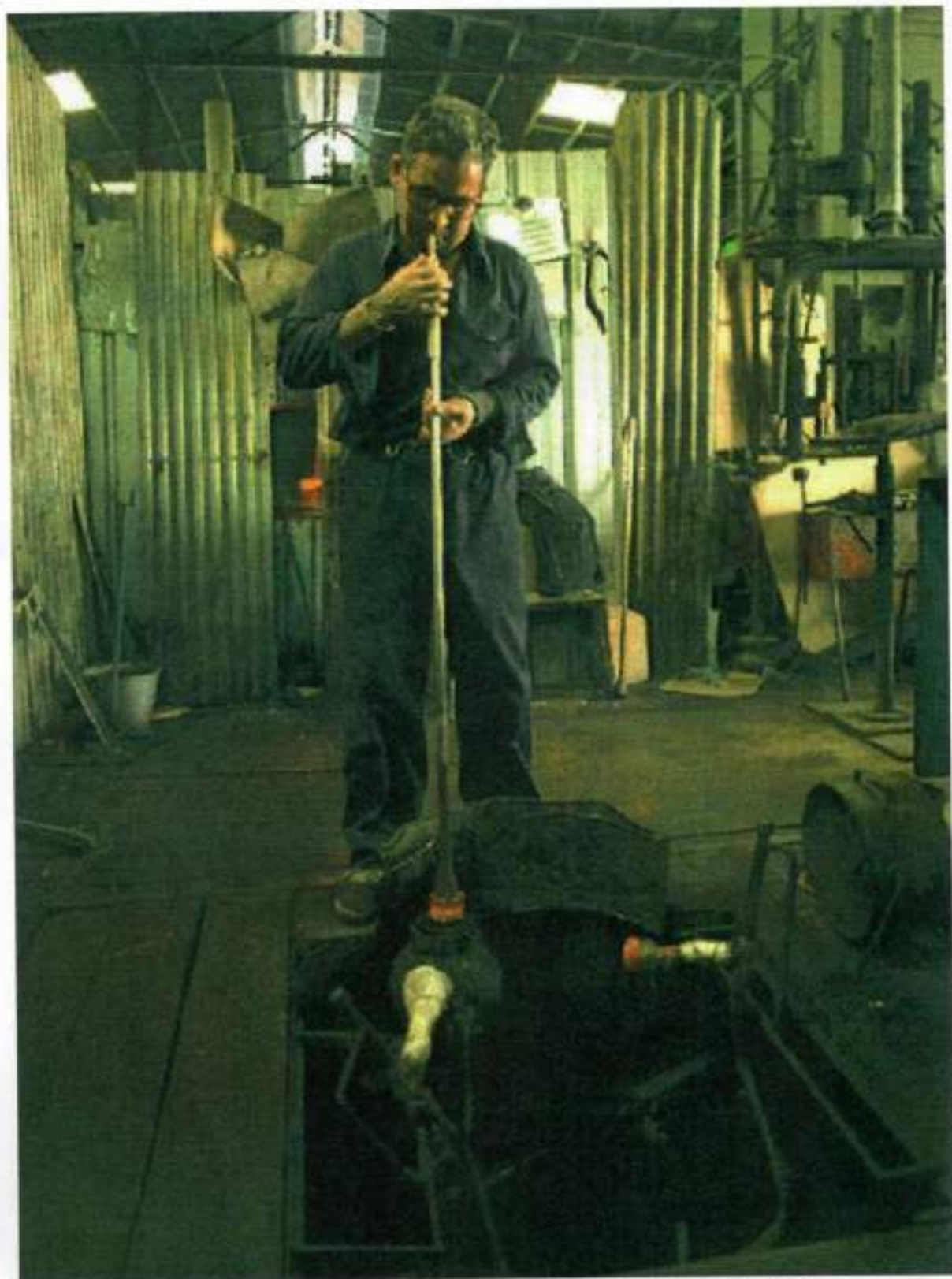
Vidrier de Cristalleries de Mataró fent bombetes amb motlle. Fotografia: Santi Carreras. ACM.

Una de les ampolles fabricada a l'empresa VIMACO de Mataró. Anys seixanta.

Mural de ceràmica de VIMACO dissenyat per l'artista mataroní Jordi Arenas. Anys setanta.

Vidrier bufant pantalles als forns del nou edifici de Cristalleries de Mataró. Any 1990.

Personal femení de Carim Otto. Mataró anys setanta.

Festa social del personal de Carim Otto dins la fàbrica. Anys seixanta.

LES FÀBRIQUES DE VIDRE I CRISTALL A BADALONA [1866-2016]

Jordi Albaladejo Blanco

Badalona, en el seu pas de vila a ciutat, deixà de ser un poble de pagesos i pescadors i amb una ancestral producció artesanal de corderia i teixits a mà entre la Guerra del Francès i la primera carlinada. L'onada de la industrialització ho capgirà. S'obria pas a una dinàmica de transformació urbana, demogràfica i social.

A partir de la construcció i el pas del ferrocarril entre Barcelona i Mataró [1848], amb la consegüent millora en el transport de persones i de mercaderies, s'accelerà la instal·lació de grans fàbriques sobretot de capital barceloní i estranger.

La millora de les comunicacions, la proximitat amb el port de Barcelona, els terrenys amb un preu del sòl assequible més que a la veïna capital i l'arribada de fluxos migratoris facilitaren l'expansió industrial que, a més del sector tèxtil, comprenia la fabricació de productes molt diversos: alcohols i licors, cuirs, xarols, cristall i vidre, pintures, tintes, perfumeria, productes químics, etc.

En el sector vidrier s'instal·là el 1866 la pionera Societat Badia, Grau i Cia, coneguda popularment com "el Cristall", tot i que la denominació social canvià diverses vegades al llarg dels anys. En la ponència coneixerem l'activitat de l'*alma mater* del "Cristall" de Badalona i de la Unión Vidriera de España [que aplegà les 10 cristalleries més importants de l'Estat]: Artur Farrés i Xarlant [1846-1931]. "El Cristall" va ser la primera empresa de la ciutat en el sector vidrier i també la primera fàbrica de cristall a Espanya per l'abast de la seva producció i volum de negoci, i era proveïdora de la Casa Reial.

Badalona assolí el reconeixement del títol de ciutat pel seu pes econòmic, demogràfic i de serveis l'any 1897. El 1902 es va instal·lar al barri industrial del Progrés la vidrieria Costa i Florit, "el Vidre Negre", i el 1922, la Vidriera Badalonesa.

En la distribució de l'estructura industrial de la ciutat el 1930, el sector del vidre era el quart darrere del tèxtil, la metal·lúrgia i el químic. El formaven tres fàbriques [Unió Vidriera d'Espanya, "el Cristall"; Costa i Florit, i Vidriera La Badalonesa] amb un nombre aproximat d'obriers de 1.046 dels 9.206 del total de la ciutat (11,36%).

Les mobilitzacions obreres i la conflictivitat laboral foren intenses en les fàbriques de vidre i cristall de Badalona, que aplegaven diferents categories laborals d'ofici (mestres, ajudants i aprenents) i diverses seccions. Al llarg de la ponència documentarem l'activisme sindical de vidriers com Joan Peiró i Belis, però també de Simó Piera, Pere Cané i Francesc Campos.

Badalona va comptar amb fins a quatre empreses del sector vidrier. Durant la Guerra Civil hi constaven: la Unió Vidriera d'Espanya, col·lectivitzada amb 568 obrers; la Vidriera La Badalonesa, col·lectivitzada amb 620 obrers (era propietat de l'empresa francesa Saint Gobain i havia adquirit l'antiga Costa i Florit); la Inglada SA "la Mercedes", controlada amb 154 obrers, i F. Gómez (Òptica), controlada amb 18 obrers.

A partir de 1941 es constituí un taller modest especialitzat en el cristall per a òptica, origen de l'actual Indústria Òptica Hispano. El 1956, s'afegiria l'empresa Cristalleries Lligué SA, que es traslladà a Badalona i esdevindria, després de la seva fallida financera amb la Cooperativa Cristalleries San Miguel (1957), tot un exemple d'esforç autoorganitzatiu obrer, laboral i productiu en el món del treball.

Les darreres dècades del segle XX comportaren grans transformacions del model econòmic i productiu, amb el repte pendent de l'optimització dels processos productius. Les indústries del vidre i cristall, com tots els sectors orientats a elevar la producció, es van veure molt afectades per la crisi energètica de 1973 (el cost de fabricació depenia entre un 60% i un 80% de l'energia), l'augment consegüent de preus que actuava tensionant la demanda i l'aparició de nous productes i d'una forta competència en un mercat cada vegada més global.

Cooperativa Cristalleries San Miguel.

S'obria pas a una ciutat més enfocada al sector serveis, tot mantenint un cert pes econòmic de les activitats industrials més puixants en els mercats intern i internacional i innovadores.

Costa i Florit i cia - La Vidriera Badalonesa, va tancar les seves portes el 1969. Ambdues fàbriques s'havien ajuntat els anys trenta sota la denominació Vidriera Badalonesa, si bé la primera fàbrica de la Vidriera havia finalitzat la producció abans de la Guerra Civil.

Indústries i Comerços Inglada, SA, "la Mercedes", va estar en funcionament també fins a tocar dels anys setanta, afectada per una greu crisi econòmica.

La cooperativa Cristalleries San Miguel, afectada per una greu crisi, traslladà la producció a unes noves instal·lacions badalonines l'any 2004 i adoptà el nom de Sant Miguel Group fins l'any 2010, quan finalitzà la trajectòria.

L'emblemàtica "el Cristall" de Badalona va patir una greu crisi econòmica els anys vuitanta del segle XX i el gener de 1984 va entrar en fallida i va deixar 120 treballadors sense feina. L'empresa va ser clausurada, però un grup de 57 treballadors va constituir una societat laboral amb el nom d'El Cristall Badalona S.A.L.

Finalment, l'any 2014, 148 anys després de l'inici, la fàbrica va tancar definitivament. L'últim balanç registrat en el registre mercantil va correspondre a l'any 2016.

I en el segle XXI, desaparegut aquell passat fabril ampli i esplendorós que abraça uns 150 anys, trobem un exemple d'especialització industrial en la fabricació de vidre tècnic, d'instruments òptics i material fotogràfic i cinematogràfic: Óptica Hispano.

Desenvoluparem doncs en la ponència aquest passat del vidre i del cristall, posant l'objectiu en el procés de fabricació industrial.

Es tracta d'un període amb molta personalitat a la ciutat respecte a la seva fisonomia urbana i desenvolupament social. I ho farem a partir de les fàbriques principals establertes a la localitat i el paper organitzatiu dels treballadors i treballadores per millorar la situació laboral i fins i tot la producció en un feina dura, que requeria habilitat tècnica i condició física amb llargues jornades, accidents laborals i diverses patologies derivades.

El progrés industrial, econòmic i social ha estat un procés desigual assolit amb molts esforços humans i materials.

Fàbrica "El Cristall" [1894].

Fàbrica de cristalleria "la Mercedes" de Badalona.

VIDRIERÍA ESPAÑOLA

Despacho: Paseo de la Adunza, 3. 1.ª - BARCELONA • Dirección telegráfica: FLOTA • Teléfono número 2019

FÁBRICA EN BADALONA

COSTA, FLORIT Y C^A, S. en C.

Especialidad en botellas para vinos, licores y bebidas gaseosas. — Bombonas para ácidos y garrafrones esmaltados. — Baldosas y Baldosillas.

Vidriería Española Costa, Florit y Cia.